

KORNAI JÁNOS

GONDOLATOK EGY KÖNYVBŐL

Részletek az *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében* című műből

TULAJDON

Megítélésem szerint a magánszektor kifejlődése az eddig végbement gazdasági reformfolyamat legfontosabb (hajlok arra is, hogy azt mondjam: egyedüli igazán fontos) vívmánya. A magánszektor *életerejét igazolja*, hogy ebben a „testidegen” környezetben egyáltalán ki tudott fejlődni.

Az alábbiakban hat követelményt írok le a magánszektor fejlődésére vonatkozóan. Szándékosan éles megfogalmazást használok, hogy ezzel is elkerüljem az igazi problémák elkenését.

1. *Valósuljon meg a magánszektor igazi, teljes liberalizálása.* Világosan és nyomatékosan törvényerőre kell emelni azt az elvet, hogy a magánszektor a gazdasági életben *bármít* megtehet, kivéve azt, amit gazdaságon kívüli megfontolások miatt hozott törvények tiltanak. (Például tilos a csalás, erőszak alkalmazása, és így tovább.)

2. *Jogilag garantálni kell a magánszerződés érvényesítését.* Magánszerződés megszegése esetén a károsult állampolgár fordulhasson bírósághoz. A szerződés teljesítése legyen valóban kikényszeríthető.

3. *Nyomatékosan deklarálni kell a magántulajdon teljes biztonságát.* Ehhez hozzátartoznak nagy súlyú törvények, pártprogramok, államférfiak megnyilatkozásai, és így tovább.

4. *Az adórendszer ne fékezze a magánberuházást.* Akkor van sok magánmegtakarítás, ha sok a magánjövetelem. Ehhez viszont engedni kell, hogy az emberek sokat keressenek.

5. *Hitelezéssel kell bővíteni a magánberuházást, a magánítke képződését és növekedését.* A törvényhozásnak kellene az évi kormányzati terv jóváhagyásakor meghatározni, hogy a népgazdaság összes hitelkínálatából mennyit kell okvetlenül fenntartani a magánszektor számára. Ez hitel-típusonként néhány alapvető hitelkontingenst jelent.

6. *Ki kell fejleszteni a magánszektor társadalmi megbecsülését.* Meg kell szűnnie a magánszektor elleni uszításnak, történjék ez akár szolid, akár durva formában. Nem elítélés, hanem tisztelet jár a jó üzletembereknek.

Vita folyik arról, hogy személyesen látható „küzelfogható” vállalkozókra van-e szükség, vagy pedig személytelen magánrészvénytársaságokra? A szocialista állami tulajdon végzetes baja a tulajdon elszemélytelenítése. Az állami tulajdon mindenkié és senkié. A mai magyar átalakulás pillanatában ideje ennek ellentétére fektetni a hangsúlyt. Látni szeretném azt az egyént, aki a maga vagyont kockáztatja. Tudni szeretném: ha rajta veszt, akkor az igazi veszteség lesz a számára.

A politikai vitákban felmerül a következő dilemma: vajon a XIX. századi, vagy a XX. századi piacgazdaságot kell-e Magyarországon meghonosítani? Magától értetődő, hogy az utóbbit óhajtjuk. Csakhogy más kérdés az, hogy mit óhajtunk, és ismét más az a kérdés, hol is tartunk valójá-

ban és mi a változások reálisan elvárható sebessége. A magánszektor fejlődése jellegzetesen a fokozatos változás kategóriájába tartozik. Lehetetlen huszárrohammal bevenni a magántulajdon számára a gazdaságot. A polgárosodás hosszú történelmi folyamat.

El akarom kerülni, hogy a magánszektorról szóló fejtegetések azt a benyomást keltsék, mintha idealizálni szeretném annak viselkedését, általában és különösen a mai Magyarországon. Tisztában vagyok azzal, milyen gyakori az olyan magánvállalkozó, aki mohón, gyorsan kíván meggazdagodni, akár a vevő becsapása és az állam megkárosítása révén is. Szükség van persze felvilágosításra, az üzleti tisztesség, a takarékoság, a hosszabb távlatra orientálódó üzleti magatartás eszméinek terjesztésére is. Mindez azonban, nézetem szerint, csupán másodlagos szerepet játszhat. Az igazi változást annak a hat követelménynek a teljesülése hozza meg, amelyekről fentebb szó volt.

AZ ÁLLAMI SZEKTOR

Magyarországon, akár csak jónéhány más szocialista országban, a reformfolyamat egyik vezérlő gondolata volt a „piaci szocializmus” eszméje. Ez összetett gondolatrendszer; itt most csak annak magvát emelném ki. Eszerint az állami vállalat maradjon továbbra is állami tulajdonban, de olyan körülményeket kell teremteni, amelyek között úgy viselkedik, *mintha* egy piac aktora lenne. A továbbiakban a „piaci szocializmus” gondolatkörével vitatkozva mindig ebben a leszűkített értelemben használom a kifejezést; tehát: „piaci szocializmus” = állami tulajdon + piaci koordináció. Ez az alapeszme kudarcot vallott. Jugoszlávia, Magyarország, Kína, a Szovjetunió és Lengyelország a piaci szocializmus kudarcának tanúbizonysága. Ideje ezzel a ténnyel szembenézni és ezt a gondolatot feladni. Húsz év magyar tapasztalata (és tegyük hozzá: valamennyi reformáló szocialista ország ebben a tekintetben megegyező tapasztalata) legyen elég ahhoz, hogy ezt *tényként* tudomásul vegyünk.

Nézetem szerint a magyarországi adottságok mellett az állami vállalati szektor szociológiai értelemben a pártállami bürokrácia része. Ennek megfelelően kell vele szemben eljárni. Nem szabad gátlástalanul „liberalizálni”, hanem a körmére kell nézni! A kormányzati szféra minden szervezete hajlamos arra, hogy nyakló nélkül költse az állampolgár pénzét. Gátat kell tehát szabni annak, hogy ezt megtehesse.

Ma, a tanulmány írásának pillanatában sem valósultak meg az állami szektor törvényhozási ellenőrzésének valóságos politikai, szervezeti feltételei. Ehhez szabad választásokon alapuló parlament kell; teljes energiájukat a képviselői feladatoknak szentelő képviselők, minden egyes képviselő rendelkezésére álló apparátus, és így tovább. Mindenesetre ma már van rá *esély*, hogy ezek a feltételek megteremtődjenek. Ezért indokolt az elgondolást megfontolásra előterjeszteni: *ne* kapjon szabad kezet az állami vállalat veze-

töjé! Azt szeretném, ha szigorúan ellenőriznék, mire költik az adófizetők pénzét az állam tisztviselői — és állami tisztviselőnek tekintem az állami vállalat menedzserét is. Ne álltassuk azonban magunkat: az állami vállalat menedzsere nem üzletember, nem vállalkozó. Mindaddig, amíg az állami szektor a népgazdaság domináns szektora, a vállalatnak spontán, belső érdekelttségénél fogva nincs, és nem is lehet kemény költségvetési korlátja. Ideje feladni azt a reményt, hogy ez az érdekelttség megteremthető. Most már legalább tíz éve annak, hogy a kormány fogadkozik: nem fogja megtérni a veszteséges üzemek működtetését. És lám, szinte ugyanott tartunk, mint korábban, sőt néhány területen tovább romlott a helyzet.

Az elmondottakból következnek javaslataim:

I. Törvényes úton felső határokat kell szabni az állami vállalati szektor költségének ott, ahol annak túlköltési hajlama kritikussá válhat makroökonómiai szempontból.

II. Amennyiben egy állami vállalat a szó szigorú értelmében monopolhelyzetben van, vagy a piac szerkezete közel áll ehhez, akkor adminisztratív árat kell előírni a vállalat által kibocsátott termékekre vagy szolgáltatásra, és ki kell kényszeríteni az adminisztratív ár betartását.

Nem vagyok híve a manapság sokszor hangoztatott szólamnak, a szektorok azonos versenyfeltételeinek. Ne részesüljön azonos elbánásban a népgazdaság minden szektora. Nem tarthat igényt azonos elbánásra az, aki a maga pénzét költi, és az, aki az államét. Az első tevékenység, vagyis az állampolgár saját pénzének elköltése, elemi emberi jog. Az utóbbi, nevezetesen az állam pénzének elköltése olyan tevékenység, amelyet a társadalomnak alaposan ellenőriznie kell. Jogos tehát az a követelés: el a kezét a magánszektortól! És ugyanakkor azt is követelni kell: igenis tegyük rá a kezünket az állami szektorra.

Magyarországon a legközelebbi egy-két évtizedben, akárcsak az elmúlt egy-két évtizedben, alapjában véve kétszektoros, *duális* gazdaság lesz. Ez a két szektor az állami és a magánszektor.

Az állami szektor részaránya csak fokozatosan csökkenthető. Törekedni kell arra, hogy az eddiginél hatékonyabban működjenek, de ezzel kapcsolatban ne legyenek hiú reményeink. Nincsen olyan csodaszor, amelynek segítségével az igazi vállalkozás szférájává alakítható át. Megfelelő parlamenti felügyelettel igyekezni kell egyes negatív vonásait korlátok közé szorítani, és megakadályozni azt, hogy túl sok erőforrást szívjon el a magánszektor elől.

Következésképpen liberalizálni kell a magánszektor működési feltételeit, le kell bontani az útjában álló bürokratikus akadályokat. Alkalmas fiskális és monetáris eszközökkel kell elősegíteni, hogy a gyorsan és erőteljesen növekedjen. Ugyanakkor illúziók nélkül arra kell számítani, hogy ez a fejlődés csak fokozatosan mehet végbe és hosszú időszakot vesz igénybe.

STABILIZÁCIÓS MŰTÉT

A feladatok egy része nem nyújtható el hosszú időszakon át, nem végezhető el kis lépések sorozataként, hanem *egy csapásra* (ezt persze nem kell betű szerint értelmezni) kell megvalósítani.

a/ Az infláció leállításása

Az infláció drámájában *minden* rendszerben a kormányé, és ezen belül a pénzügyi kormányzaté a főszerep. Az infláció nem természeti csapás, hanem azt a kormányok, illetve a kormányok mögött álló politikai erők hozzák létre

és csak a kormányok, illetve az azok mögött álló politikai erők képesek leállítani. A műtét egyik alapvető feladata az inflációs folyamat megállítása. Egyensúlyba kell hozni a makrokinálatot és a makrokeresletet. Valószínűnek tűnik, hogy a jelenlegihez képest jelentős átlagos árszínvonal emelkedés megy majd végbe a műtét keretében. Ez azonban, ha a kormány ettől kezdve következetes antiinflációs politikát folytat *egyszeri* esemény.

b/ A költségvetési egyensúly helyreállítása

A kapitalizmus története *nem* bizonyítja azt, hogy *lehetetlen* biztosítani a költségvetés egyensúlyát. A javaslatom alap gondolata igen egyszerű: *adva van* meghatározott költségvetési kiadás, amely fedezi az államigazgatás és a fegyveres erők fenntartását, a kormány és az állami szektor külföldi adósságszolgálatát, valamint az egyes gazdasági és szociálpolitikai jellegű kiadásokat. Annyi évi adót kell tehát beszédni, amennyi *ezt* az évi kiadást fedezi. A műtét terve irányozzon elő annyi *bevételet*, amennyi egyértelműen és teljes biztonsággal fedezi a kiadást. Ehhez az adórendszer gyökeresen újja kell alakítani. A mai adórendszer zavaros kotyvaléka egy szocialista gazdaság paternalisztikus redisztribúciójának, egy nyomorgó, fejlődő ország adóügyi impotenciájának, és egy álombeli skandináv jóléti állam rafinált progresszív adórendszerének.

A jövedelemelosztás mindenekelőtt *etikai* kérdés. Az általam is elfogadott felfogás szerint csak az az elosztási rendszer működik igazságosan, amelyben az alul lévők helyzete, hosszabb távon tekintve, folyamatosan javul.

A bevételi oldallal kapcsolatos korábbi vitákban, a sajtóban, a politikai beszédekben és költségvetés, valamint az adótörvény parlamenti vitáiban meghökkentően dilettáns megjegyzések hangzottak el. Mintha arról folyna vita, hogy „ki vállalja a terheket”: a költségvetés vagy a lakosság? A mohó fiskális bürokraták diadalt éreznek, ha valamit sikerül a lakosságra hárítani, a lakosság védelmezői pedig győzelem-ittasak, ha valamit sikerül a költségvetésre visszanyomni. Eközben elhomályosul az a tény, hogy végül is *mindent* a lakosság fizet meg, kivéve azt, amit további adósság ellenében ideiglenesen a külföldre sikerül hárítani. De ezt az adósságot is végül a lakosság fizeti meg, mégpedig mind a jelen, mind a jövő nemzedékek. Sohasem az a kérdés, hogy *vagy* a költségvetés, *vagy* a lakosság. Mindig csak az a kérdés, hogy *miképp oszlanak meg a terhek* a lakosság különböző rétegei között, illetve a mai és a későbbi generációk között.

c/ A makrokereslet kézben tartása

A magánszektor kezében a műtét pillanatában annyi a pénz, amennyi; innen nem fenyeget a vásárlóerő elszaladása. Az igazi veszély az állami vállalati szektor (és a vele egyívású, kvázi-állami nagyszövetkezeti szektor) keresletének elszaladása. Törvényes előírásokkal kell kordába szorítani az állami vállalati szektor költését, azonban tárgyilagosan előre kell látni e korlátozás várható kísérőjelenségeit (itt csupán kettőt emelek ki).

A vállalatközi hitel, a kereskedelmi hitel természetes velejárója a pénzgazdálkodásnak, a vállalatok között végbemenő adásvételi kapcsolatoknak. Ez maga is „pénzt teremt”, és ezért reálisan bele kell kalkulálni a pénzügyi egyensúlyt biztosító mérlegek pénzkínálati oldalának tételei közé. A stabilizáció számszerű megtervezésekor számolni kell a létezésével és véget kell vetni annak, hogy a „sorbanállás” és a likviditási válság torz formában mutatkozzék meg.

A stabilizációs műtét legnehezebb, politikailag

legkényesebb problémája a *bérekérdés*. Biztosítani kell, hogy az állami vállalati szektor által kifizetett összes bér ne legyen több annál, mint amennyit a stabilizációs program megenged. Vissza kell térni arra, hogy ebben a tekintetben adminisztratív úton felelős korlátokat kapjanak az állami vállalatok.

d/ Az ésszerű árak kialakulása

Kezdjük a kívánatos végeredménnyel. A műtét akkor eredményes, ha Magyarországon a mai önkényes, közgazdasági szempontból irracionális árrendszer helyébe végre közgazdaságilag értelmezhető piaci árrendszer lép. Ennek számos feltétele van. A *magánszektoron* belül valamennyi tranzakció ára alakulhasson teljesen szabadon, állami beavatkozástól mentesen. Sokkal nehezebb dió az *állami szektor* árainak rendezése. Két végletől kell tartózkodni. Az egyik: nem szabad, de nem is lehet apró részletekig előre kiszámítani árhivatali irodákban a műtéttel együtt érvénybe lépő valamennyi árat. A másik véglet: nem bízhatjuk az árak rendeződését kizárólag a piacra. A stabilizációs műtét indulásához néhány paramétert előre kell kiszámítani: devizaárfolyamot, kamatlábat, földbérleti díjat (feltételei: fogyasztási adókulcsok és a vámtarifák szigorú egyöntetűsége, a fogyasztói és a termelői támogatások megszüntetése). Az állami szektor termékeinek egy részére, legalább kezdetben kötelező árat írjanak elő (úgy tűnik, hogy ez elkerülhetetlen lesz). A többit azután rá kell bízni a kereslet és a kínálat játékára. Eltart egy ideig, míg a kereslet és a kínálat „bejártssza” magát az egyensúlyba és ezzel együtt kialakul a piactisztító egyensúlyi ár. Ne ijedjünk meg a piac „anarchiájától”!

Az ár nem erkölcsi, hanem közgazdasági kategória. A hiány nem attól fog megszűnni, hogy szépen megkérjük az eladókat: legyenek önmegtartóztatóak és ne emeljék az árakat. Nem prédikációval (vagy rendőri intézkedéssel) kell elérni, hogy az eladó mondjon le az erőfölényének *kihasználásáról*, hanem magát az erőfölényt kell megszüntetni.

e/ Miért egyszerre?

Valamennyi intézkedés külön-külön jól ismert. Jó néhány közülük már eddig is részlegesen megvalósult vagy megvalósítását amúgy is tervezik. A probléma az, hogy mindezeket a változtatásokat következtelenül, vontatottan hajtják végre. Az egyik intézkedési irányzat mindenkor felemás állapota akadályozza a másik intézkedési irányzat hatását. Tízféle féleredmény összege nem öt egész eredmény, hanem öt egész kudarc. A felsorolt intézkedések mindegyike egymást feltételezi.

A magyar lakosság sokat szenved a jelenlegi gazdasági bajoktól. A politikai szervezeteknek, pártoknak és minden kormányzati intézménynek az a legfőbb kötelessége, hogy minél inkább enyhítsék ezt a szenvedést. Meggyőződésem, hogy egyetlen radikális, erős traumát okozó sokkot inkább képesek lennének elviselni az emberek, ha valóban meg lennének győződve arról, hogy utána javulni kezd a helyzet, mint ezt a mai kilátástalan nyüglődést, a helyzet lassú, de állandó romlását, a társadalom gazdasági görcsökben való vonaglását.

f/ Humanitárius És gazdasági tartalék

A műtetre megfelelő tartalékokkal kell felkészülni. Négyféle tartalékot tekintenek szükségesnek.

1. A legfontosabb egy „*humanitárius*” tartalék. Olyan pénzkeret, amelyből kellő társadalmi ellenőrzés mellett vissza nem fizetendő egyszeri segély adható a bajba jutottaknak. Itt most tehát nem a minden emberséges társadalomban szükséges *állandó* biztonsági hálóról szólok, hanem a műtét egy-két évében alkalmazott *rendkívüli* gyorssegélyekről.

2. Szükség van *árutartalékokra*, illetve tartalék-kapacitásokra az alapvető létfenntartási cikkekben, energiában üzemanyagban stb. Lehet, hogy a műtét által indukált első alkalmazkodás görcsösen megy végbe; a súlyos zavarok megelőzhetőek kellő állami tartalékokkal.

3. Az ország rendelkezze olyan *konvertibilis devizataralékkal*, amellyel átmeneti zavarok esetén soron kívüli importért fizethet.

4. Az állami és a magánszerktornak szánt normál hitelkereteken felül legyenek *tartalék hitelkontingensek*. Ezeken felül *áthidaló* kölcsön nyújtható olyan állami vagy magánvállalatok számára, amelyek az operáció közben hirtelen likviditási zavarba kerülnek. Ezek ne puha „szanalási”, hanem kemény hitelek legyenek. Ha a vállalat ennek a kölcsönnek a segítségével túléli a stabilizációs műtét viharát, akkor érdemes volt ezt a lehetőséget megadni. Ha nem éli túl, akkor ez a hitel kárba veszett, de prolongálni, újabb kölcsönökkel megtoldani tilos. A nagy műtét jelentse a természetes szelekcio felgyorsítását.

Mind a négyféle tartalék pénzügyi fedezetét bele kell kalkulálni a műtét tervébe.

g/ A stabilizációs műtét és a külföld

A stabilizációs műtétet alapjában véve belső erőből kell megoldani. Terveinek összeállításakor csak annyi külföldi segítséget szabad belekalkulálni, amennyire teljes biztonsággal számíthatunk. Ebben az értelemben legyen pesszimista, maximálisan óvatos a terv.

Mind a jelenlegi kormányzatnak, mind pedig a parlamenti választások utáni új kormányzatnak higgadtan újra kell alakítania a KGST-országokkal fennálló kapcsolatokat. Egyrészt csökkenteni kell Magyarország függőségét mind import, mind pedig export oldalon. Másrészt első kellene segíteni, hogy a külkereskedelem szerkezete országunk szempontjából előnyösebbé váljék. Eközben különösen fontos, hogy a magyar kormányzat a politikai változások nyomán is megőrizze az üzleti kontinuitást. Az aláírt gazdasági szerződés szent: ez a tisztességes kereskedelem alaptörvénye. Nem szabad aláásni Magyarország szavahihetőségét. Amilyen ütemben fejlődik a magyar magánszerktor gazdasági színvonala és kultúrája, és amilyen ütemben nőnek annak szabadságjogai, olyan ütemben lesz igazán szervessé a kapcsolat a nyugati üzleti világgal. Az okos, megfontolt, „át nem ejthető” nyugati tőkés nem bízik a számára adott *rendkívüli* feltételekben: különleges adókedvezményben, csak a külföldi számára biztosított konvertibilitásban, speciális vámokban. Csak arra építhet igazán a maga számára, amit külön kegyes engedmény nélkül biztosítanak kivétel nélkül minden magyar állampolgár számára is.

Maga a műtét, nézetem szerint, tovább növelné a nyugati üzletemberek bizalmát. Megnyugtatónak ígérkezne számukra, ha az inflációtól, költségvetési deficitől, torz ártól, kiismerhetetlen adórendszerrel vergődő országban végre rend és stabilitás lenne.

Az új kormány programjában tegyen ígéretet a magyar népnek arra, hogy újratárgyalja a magyar adósság ügyét a hitelezőkkel. Ne jelentsen be „*átütemezést*”, a szó konvencionális értelmében. Ez indokolatlanul csökkentené Magyarország tekintélyét a pénzügyi világban.

Remény van arra, hogy a kényszerhelyzetben történő *átütemezést* Magyarország el tudja kerülni.

h/ A hiánygazdaság felszámolása

A stabilizációs műtét megteremti a hiány megszün-

telésének néhány szükséges feltételét (makroegyensúly, széles körű árfelszabadítás), de ez még nem foglalja magába valamennyi szükséges feltételt. Ennek ki kell egészülnie hosszantartó változásokkal, nevezetesen a magánszektor egészséges fejlődésével és az állami szektor keresletének kemény kézben tartásával.

MŰTÉT ÉS GYÓGYULÁS

Olyan műtétet ajánlok, amelyet még soha egyetlen ország sem végzett el. Magyarország (és Lengyelország) jelentik az első kísérletet arra, hogy párhuzamosan oldódjék meg két nagy feladat: a gazdaság átmenete a magánszektor domináns szerepe felé és ezzel együtt az alapvető makroalkalmazkodás és stabilizálás megvalósítása. Ez adja a feladat rendkívüli nehézségét.

A műtétre vonatkozó elhatározás és a döntés vas-következetes, gyors végrehajtása azt az érzetet keltené a lakosságban, hogy belátható időn belül véget ér a görcsök, a vonaglás korszaka. Aki maga már átment súlyos betegségen, vagy szeretett hozzátartozójánál figyelte meg ezt a folyamatot, ismeri azt a lelkiállapotot, amikor a beteg a következőképpen fordul orvosához: „Nem bírom tovább. Bármilyen történjék is, vessenek véget a szenvedésnek. Inkább vállalom a műtét kockázatát, de most már végre történjék valami velem.” Úgy érzem, hogy a magyar lakosság lelkiállapota közeledik, vagy már el is jutott ehhez az érzéshez.

A szabadság szó manapság ismét divatban van Magyarországon. Minden egyén, illetve család maga rendelkezessék tehát munkaerejével, termékeivel, szabad idejével, pénzével és vagyonával. Az állam hagyja végre békén az egyént, a családot; csak akkor avatkozzék be az életébe, ha más egyénnek, más családokat kell megvédenie.

Az ország súlyos gazdasági válságban van. Nem annak jár tisztelet, aki minél hangosabban együtt nyög a többiekkel. A legnagyobb tisztelet annak jár, aki siránkozás helyett és az állami segítségért való kilincselést mellőzve, hozzájárul saját anyagi helyzetének megjavításához. Állami segítséget az kapjon, aki valóban *képtelen* magán segíteni.

Olyan mértékben növekedjék a magánszektor szerepe, amilyen mértékben be tudja bizonyítani fölényét a bürokratikus állami tulajdonnal szemben. Legyen módja a magánszektornak megvásárolni az állami szektor egyes egységeit, de olyan ütemben, ahogyan saját pénzével, saját vagyonát is fedezetül adva, hitellel kiegészítve képes erre.

A program nem zárja el az utat a valóságos demokratikus önkormányzati tulajdon és az igazi szövetkezeti tulajdon elől sem. Nem szabad a külföld számára kiárúsítani az állami vagyont. Ehelyett inkább konkrét elemzésekre lennének kíváncsiak, amelyek tárgyilagos adatokkal igazolják, ezek az ügyletek valóban hasznot hajtának ennek az országnak a számára. Nincs szükség a mai nyugati üzleti világ intézményeinek majmolására. A magyar történelmi fejlődés új szakasza létre fogja hozni a maga természetes útján piac, a gazdaság, az üzleti világ sokféle szervezeti formáját, jogi intézményét, társadalmi szokását. Nyilvánvalóan hatni fognak ezekre a külföldi példák, a nyugati partnerekkel folytatott kapcsolatok. Tanuljunk tőlük minél többet, de méltósággal.

FESZÜLTSEGFORRÁSOK

Katasztrófához vezetne, ha a javasolt gazdaságpolitikát az állami szektor dolgozóinak aktív ellenállásával szemben próbálnák megvalósítani. Ez lehetetlen.

Talán nem reménytelen előre megegyezni az állami szektor munkavállalóival, hogy vállalják az önmegtartóztató bérfelegyelmet. Igyekezni kellene meggyőzni őket arról, hogy enélkül nincs kivezető út a nemzet gazdasági katasztrófájából. *Végső soron*, a műtét végeztével ők is azok közé kerülnek, akik nyertesek lesznek a változásoknak. Ez nem „nulla összegű játék”: amennyit az egyik nyer, annyit veszít a másik. Itt mindenki nyerhet.

Nem tudjuk és nem is akarjuk íróasztal mellett előre eldönteni a „struktúrapolitikát”, hanem a piacra bízunk a kínálat és a kereslet egymáshoz igazodását. Nem tudjuk előre kiszámítani a piaci árakat és ennek megfelelően azt sem, hogy melyik üzem lesz tartósan veszteséges. Becsületesen bevallottam: ez az operáció nagy megrázkódtatás lesz. Tarthatatlan ígéretés helyett néhány reális kötelezettség vállalható. Ezek között megkülönböztetem az átmeneti intézkedéseket és a munkaerőpiac tartós, távlati helyzetére vonatkozó rendezést. Segítséget kell adni mindenkinek, akit a stabilizáció bajba hoz, mindaddig, amíg képes az új helyzethez alkalmazkodni. Ez nem megalázó könyörödomány, hanem a társadalom szolidaritásának megnyilvánulása azok iránt, akik önhibájukon kívül szenvedő alanyai egy súlyos megrázkódtatásnak. Tisztelni kell azok emberi méltóságát, akik ezekben a nehéz hónapokban rá lesznek szorulva erre a segítségre.

Rátérve a hosszabb távlatba való gondolkodásra: meg kell szoknunk azt a gondolatot, hogy *mindig* lesz súrlódásos munkanélküliség. (Mellesleg szólva korábban is volt, de méreteiről keveset tudtunk.) Minél alkalmazkodóképesebb egy gazdaság, annál gyakoribb, hogy munkahelyek, sőt egész vállalatok vagy iparágak megszűnnek. Schumpeter híres kifejezésével, a fejlődés feltétele a *teremtő rombolás*.

Végzetes lenne a stabilizáció és az ország gazdasági felvirágoztatása szempontjából, ha ilyesféle szereposztás alakulna ki: a kormányzat képviseli a közgazdasági szempontot és *vele szemben* kell képviselni az emberiség szempontjait. Szeretném remélni, hogy ennek a tanulmánynak az olvasója világosan érzékeli: minden sorát az emberért való aggodás hatja át.

Ne azzal nyugtassuk meg a magyar társadalom szegényeit, hogy hangzatos szavakkal uszítunk a „gazdaságok” ellen. Egyetlen kiló hússal sem jut több a nyugdíjas fizekájába, ha mégoly sok hirdató kép mutatja be a balatoni villát, vagy a luxuscikkek vásárlóit. A nyugdíjasnak valóban oda kell adni azt a húst. Ez a szociálpolitika és nem az egalitárius demagógia.

Egy műtétet végrehajtó úgy, hogy a beteget meg sem kérdezik, hanem elkábítják, majd végrehajtják rajta azt, amit az orvos szükségesnek tart. Civilizált társadalmakban nem ez a szokás. Az orvos megmagyarázza a betegnek a műtét szükségességét, kockázatát, majd engedélyt kér tőle a végrehajtására. Szememben ez, és csak ez látszik elfogadhatónak az általam javasolt műtéttel kapcsolatban. Az operációt végre kell hajtani, de a beteg, az az a magyar társadalom választott képviselőinek beleegyezésével.

Nincsenek illúzióim: tudom, hogy milyen sok erő hat a javasolt elgondolások megvalósítása ellen, tudom, milyen nagy veszélyek leselkednek arra a törekény koalícióra, amelyet a javaslatok megvalósítása feltételez. De azért az elgondolásnak van esélye. Szeretném azt remélni, hogy ezt az esélyt nem szalasztjuk el. Mert egyedülálló a történelmi alkalom.

Szerkesztette: Bognár Éva